

על המצר של השדה, מהו? (17)

מצטרפים?

האם מצטרפים הם וקנה קרקע, או שמא האילן אשר על המיצר נחשב כעומד לעצמו, והיות שאין שלשת האילן עומדים ביחד, אין זה דומה ל"שדה האילן" ולא קנה קרקע.

ועוד הסתפק רב פפא: אם תימצי לומר (18) ששני אילנות בתוך שדהו ואחד על המיצר מצטרפים היות ושלשתן באים מתוך שלו.

מה יהיה הדין כאשר היו האילנות שנים בתוך שלו בקצה שדהו, ועוד אילן אחד, בסמוך לאילנותיו, בתוך של חברו, שהמוכר קנאו עם הקרקע שסביבו (19), מאי?

האם מצטרפים הם זה לזה וקנה הלוקח את הקרקע עם שלשת האילנות, או שמא היות והשלישי איננו עומד בקרקע שלו, אינם

ומסקינן: שני ספיקות אלו לא נפשטו ונשאר בתיקו.

בעי, הסתפק, רב אשי: מכר שלשה אילנות 19- ב בתוך שדהו, ויש בין האילנות בור של מים מכונסים (1) מהו שתפסיק ביניהם?

אם תימצי לומר אילן אחד על המיצר או בשל חברו אינו מצטרף לשני אילנות בתוך שדהו אף שאין שום דבר המפסיק ביניהם, כל שכן אם יש בור ביניהם — אין הם מצטרפים.

אך אם תימצי לומר אילן על המיצר או בשל חברו מצטרפים, שמא אף על פי כן בור יפסיק ביניהם, והרי הם כשתי שדות? (2)

הוא מאותה בעלות אינו נחשב הפסק (ויש לדון מה דינו אם קנה קרקע מחבירו ויש מיצר ביניהם ואחר כך נטע בקרקע הנ"ל אילן ומכרו לאדם שלישי עם עוד שני אילנות).

ובשיטה מקובצת הביא פירוש רבינו יהונתן דהכי קא מיבעיא ליה: מי אמרינן כיון שאינם כולן בתוך שלו לא נתכוון הלוקח לקנותן עם הקרקע וסביר וקביל, או דלמא כיון דשלשה אילנות קנה על מנת כן קנאה שיתן משלו שיעור הצריך להם ויקנה גם הוא מחברו בדמים מקום אותו אילן שקנה אותו ממנו בלא קרקע. [המוכר יקנה משכינו את קרקע האילן שהוא קנה ממנו בעבר בלא קרקע].

1. כי אם הבור ריק, אין הוא גרוע ממצר, ואדרבה מצר גרוע ממנו היות והוא דבר שמיועד כדי להפסיק.

2. על פי רשב"ם. ובפירוש רבינו גרשום משמע להפך שבור אינו כל כך הפסק כמו אחד בשל

17. המצר הוא גבול שבין שדה לשדה, והוא מופלג מן השדה, גבוה או נמוך — רשב"ם נג ב ד"ה או דלמא.

18. רבינו גרשום ורשב"ם. [הפוסקים דנו לשיטת הרמב"ם שבכל מקום הלכה כ"אם תימצי לומר", אם גם כאשר הגמרא לא הזכירה לשון זה, אלא שבסברא הוא כך, נאמר כלל זה].

19. רשב"ם. כלומר, היו לו שני אילנות בשדהו והוא קנה אילן אחד עם קרקעו מחבירו ומכר את שלשתם ללוקח. [לא נתפרש מאי נפקא מינה בכך שהאילן השלישי היה בעבר של חברו? גם לא נתפרש מדוע ספק זה תלוי בספק הקודם, כפי שכתבו רבינו גרשום ורשב"ם? ויש שפירשו [ראה בריטב"א]: מדובר באופן שמצר מפסיק בין האילן השלישי שהיה של חברו לבין שני האילנות האחרים, על כן מספקא לן: האם מה שיש הפסק מיצר שבעבר נועד להבדיל בין שדה לשדה נחשב הפסק, אם נניח שכאשר המיצר

אם תימצי לומר: רשות הרבים אינה מפסקת?⁽⁵⁾

כל ספיקות אלו לא נפשטו ונשארו בתיקו.

בעא מיניה הלל (6) **מרבי: עלה ארו ביניהן, בין האילנות, מהו?**

קא סלקא אדעתין: הארו עלה בין האילנות לאחר המכירה.

לפיכך, תמהינן: מה בכך שעלה הארו ביניהם?! הרי הקרקע שלו היות והוא קנה שלשה אילנות, נמצא שהארו ברשותא **דידיה נפק**, ומאי מספקא לך?!

ועוד הסתפק רב אשי: אם תימצי לומר בור מפסיק, אף שאין המים נראים מבחוץ, כל שכן כשיש אמת המים [תעלת מים] ביניהם — אין הם מצטרפים.

אך אם תימצי לומר בור אינו מפסיק, **אמת המים** שמימיה נראים מבחוץ **מהו שתפסיק ביניהם?** (3)

ועוד הסתפק רב אשי: אם תימצי לומר אמת המים אינה מפסקת, **רשות הרבים**, שרחבה בין ארבע אמות עד שש עשרה אמות **מהו שתפסיק?** (4)

ועוד הסתפק רב אשי: **ריכבא דדיקלי** [הרכבת הרבה דקלים ביחד] **מהו שתפסיק,**

חבירו, היות וכל האילנות בתוך שלו.

3. על פי רשב"ם. ורבינו גרשום כתב להיפך: בור עמוק והוי טפי הפסקה מאמת המים.

4. א. גם כאן פירש רשב"ם, שספק זה אינו אלא אם תימצי לומר אמת המים אינה מפסקת.

ב. הרשב"ם מדגיש שרשות הרבים זו אינה רחבה טז אמות, כי אם רחבה היא כל כך, הרי אין האילנות מצטרפים כשהם רחוקים טז אמה זה מזה — אפילו כשאין רשות רבים באמצע. אבל לשיטת הראשונים שלענין עד שש עשרה אמה אמרינן עד ועד בכלל, אפשר לפרש ברשות הרבים שרחבה טז אמות ושני האילנות משני צידיה, וכן משמע בריטב"א.

והנה התוספות כתבו: לאו ברוחב טז איירי, אף על פי שסתמו כך. וצריך תלמוד, הרי לשיטתם [לעיל עמוד א] אמרינן עד ועד בכלל! אך זה לשון תוספות ישנים: לאו ברוחב טז מיירי, דפשיטא דתפסיק כדאסקינן לעיל דהיינו רשות בפני עצמו. [אפשר שכוונתו למה שמבואר לעיל נה ב שלענין שבת רשות הרבים

מפסקת ומצר הוי פלוגתא דאמוראי, הכא דמספקא לן אם מצר מפסיק כל שכן רשות הרבים. (וראה שם לענין פאה דרך הרבים מפסקת ופירש רשב"ם שיש בה טז אמה, וכאן הוי דרך שרבים עוברים בו ואין בו רוחב טז אמה — רבינו יונה.)

5. א. על פי רשב"ם שריכבא דדיקלי הוי הפסק טפי מכולהו, ורבינו גרשום פירש להפך [ענין רשות הרבים לא מופיע בפירושו רבינו גרשום].

ב. בעליות דרבינו יונה הביא שיש מפרשים דמיירי באופן ששייר בפירוש את הריכבא דדיקלא, אבל בלאו הכי "שדה אילן" מכר לו ואף את הריכבא שביניהם שהמוכר את השדה מכר את האילנות שבו, ורבינו יונה שם חלק עליהם דאף אם לא שייר בפירוש את הריכבא דדיקלא יש לומר שהוא מפסיק ביניהם, על כן אין שלשת האילנות מצטרפים ואין לו קרקע ולא ריכבא דדיקלא שביניהם.

6. אין זה הלל הבבלי זקנו של רבי שהיה מאה שנה קודם חורבן הבית.

שלש רגלים, הם עומדים, האחד כנגד אויר שבין שני חבריו.

ומפרשינן: **מאן** [רב] **דאמר: כשורה** הם עומדים, **כל שכך** אם עומדים הם **כחצובא**, הרי זה קנה קרקע, היות ואין הקרקע שביניהם ראויה לחרישה,⁽⁹⁾ ולא שיירה לעצמו.

ומאן [שמואל] **דאמר: כחצובא** הם עומדים, דוקא קאמר, אם עומדים הם כחצובא, הרי זה קנה קרקע, אבל אם עומדים הם **כשורה**, לא קנה קרקע.

ומאי טעמא דמילתא?

משום דמיזדרע **בינתייהו**, יכול המוכר לחרוש שם במחרישה ולזרוע בין האילנות, אם כן קרקע זו חשובה היא אצלו ושמרה לעצמו.

מתקיף לה רב **המנונא: ולמאן דאמר: כחצובא** דווקא, **מאי טעמא?** וכי אטו **משום** דלא מיזדרע **בינתייהו?**

אלא מעתה, לפי טעם זה, אם זבין ליה תלת **היגוי רומייתא**, אטדים [שיחים קוצניים] גדולים,⁽¹⁰⁾ **דלא מיזדרע בינתייהו**, מחמת קוציהם, שבני אדם חוששים ללכת סמוך

ומסקינן: **אלא** הכי קא בעי הלל מרבי: **היה ארז ביניהן** בשעת המכירה, **מהו?**

האם אילן זה מפסיק ביניהן, שהרי המוכר מכר לו אילנות אחרים ולא דובר על ארז זה, אם כן יש לומר: ארז זה אינו נכלל במכירה ומפסיק הוא בין האילנות, ולא קנה הלוקח את הקרקע שביניהם.

או שמא אין ארז זה אילן חשוב להפסיק בין שלשת האילנות שנמכרו ללוקח?⁽⁷⁾

אמר ליה רבי להלל: **קנה וקנה**, אין ספק בדבר, הארז אינו מפסיק בין האילנות, ובודאי קנה הלוקח את הקרקע עם האילנות.

ולא עוד, אלא שאף הארז נמכר ללוקח, שהרי שנינו [לעיל עמוד א]: הרי זה קנה קרקע ואת האילנות שביניהם.⁽⁸⁾

ודנה הגמרא: אותם שלשה אילנות, **כיבד** הן **עומדים**, בכדי שנאמר: קנה את שלשתם קנה קרקע?

רב אמר: כשורה, בשורה ישרה הם עומדים, זה אחר זה, ויש בין כל אחד לחבירו מארבע אמות עד שש עשרה.

ושמואל אמר: כחצובא, כקנקן שיש לו

7. כתב רבינו יונה: דוקא בארז וכיוצא בו קא מיבעיא ליה שהוא אילן סרק ואילן גדול.

8. על פי רשב"ם. וברבינו יונה כתב: ואמר ליה קנה וקנה, כלומר ארז לא הוי הפסק וקנה קרקע, וממילא קנה את הארז.

9. לא מיבעיא אם אין בין האילנות אלא ד אמות, הרי אין מחרישה יכולה לעבור שם, כי

10. רשב"ם. כתב במאירי: אם לקח עצים הפחותים שאין ראויים לכלום כגון היזמי והיגי, אפילו במקומות שגדלים ביותר עד שנעשים

אילנות בהם נאמר: קנה שלשה קנה קרקע חשיבי.

וטעם הדבר: לא נאמרה הלכה: קנה שלשה קנה קרקע אלא בשני תנאים: האילנות אותם מכר הם אילנות חשובים, (13) והשטח שביניהם אינו ראוי לזריעה.

להם, שמא ידקרו בקוציהם, (11) הכי נמי ריש לו ללוקח קרקע! ? (12)

אמר ליה: אין להשוות היגי רומייתא לשלשה אילנות ממש, כי הנך, היגי רומייתא, לא חשיבי, ואילו הנך שלשה

נפקא מינה בין אילנות חשובים לאילנות גרועים].

12. והרי בהיגי רומייתא בודאי לא קנה קרקע שהרי "אילנות" תנן שיהיו נושאים פירות — ריטב"א.

13. רשב"ם. והר"י מיגאש כתב שהם אינם חשובים בעיניו לקיימם, והוא מכר אותם כדי להעקר, מה שאין כן אילנות שעומדים להתקיים, היות והמוכר לא יוכל לזרוע שם, על כן הוא מסלק את עצמו משם.

כצורת אילנות, אף על פי שהם ארוכות ואין ראוי לזרוע ביניהם, אין אומר שיהיה הקרקע בטל אצל האילנות הואיל ואינם חשובים, ולא קנה קרקע.

11. אפילו כאשר אינם עומדים כחצובא — רשב"ם. [ומעיקרא כתב רשב"ם שמירי בעומדים כחצובא, ולפי פירוש זה אין הטעם מחמת הקוצים, אלא דסלקא אדעתין: הכל תלוי אם יכול לזרוע בינתייהו או לא, אם כן מאי

פרק המוכר את הספינה (המשך)

מתניתין:

הרגלים, לא מכר עמהם מן הסתם את הראש.

ג. וכן אם מכר לחבירו את הקנה [היא הריאה, ונקראת על שם הקנה שלה⁽³⁾], לא מכר מן הסתם את הכבד עם הקנה.

ד. וכן להפך — אם מכר לחבירו את הכבד, לא מכר מן הסתם גם את הקנה שלה עם הכבד.⁽⁴⁾

דינים אלו נאמרו דוקא בבהמה גסה, אבל בבהמה דקה:

א. אם מכר את הראש, הרי זה מכר מן הסתם את הרגלים⁽⁵⁾ עם הראש.

ב-ג משנתנו עוסקת באדם שמכר לחבירו⁽¹⁾ חלק מבהמה, ודנה האם מן הסתם כוונתו היתה למכור עמו עוד חלק ממנה.

וכתב הרמב"ם [מכירה כזו יא]: אל ילזז מעיניך העיקר הגדול בדברים אלו — שהוא מנהג המדינה, והשמות הידועים ביחוד לכל דבר ודבר. ובמקום שאין מנהג הולכין אחר אלו הכללות שביארו חכמים.

א. המוכר לחבירו את ראשה של בהמה גסה [בקר]⁽²⁾, לא מכר מן הסתם את הרגלים עם הראש.

ב. וכן להיפך — אם מכר לחבירו את

ב. כתוב בפירוש רבינו ישמעאל בן חכמון: מכר את הקנה, שהריאה והכבד תלויין בו; לא מכר את הכבד — שהכבד חשוב הוא בפני עצמו, ואינו בטל לגבי הקנה. מכר את הכבד לא מכר את הקנה — שהוא תלוי בו, לפי שכל אחד מהם חשוב הוא בפני עצמו. וראה בעליות דרבינו יונה.

4. בפשוטו אין ברישא דמתניתין שום חידוש דין, ואגב סיפא היא נשנית.

5. א. בפשוטו "רגלים" היינו כל ארבע רגליה, וכתב בפירוש רבינו גרשום בטעם הדברים משום דלא חשיבי כלום לגבי הראש, דדבר מועט הוא, והכי רגלי אינשי למיקני. וראה יומא כה א ב לענין הולכת אברי התמיד להקטרה, שם מוליכים את הראש עם רגל ימין, ואמרינן: מאי

1. הוא הדין נותן — טור רכ טו על פי רשב"ם לעיל עג א ד"ה מרצופין.

2. א. בפירוש רבינו ישמעאל בן חכמון כתוב: בבהמה גסה — כגון בקר ומריא שהוא מין ממיני הבקר הגדולים.
ב. אפילו שחוטה — סמ"ע.

3. א. רשב"ם. ותמהו הב"ח ותוספות יום טוב: אמאי לא קתני "ריאה"?!?

ובתוספות פירשו: "קנה" היא ריאה עם הלב, [וכתבו תוספות להסתפק: מכר ריאה האם נמכר הלב עמה, וכן מכר לב האם נמכרת הריאה עמו? ולא נתפרשו צדדי הספק, כי בשלמא מה ששינו במשנה — כך היה מנהגם, מאיזה טעם שיהיה, אבל בדבר שלא נזכר במשנה, אלו סברות יש לדון בדבר, וראה שם בב"ח].

הכל כמנהג המדינה.⁽⁸⁾

עד כאן דנה המשנה מה נכלל מן הסתם במקח שאדם עושה עם חבירו, עתה דנה המשנה בדיון אדם שלקח מקח מחבירו, ונמצא שהמוכר לא נתן לו את מה שסוכם ביניהם.

המאנה את חבירו במקח, בין מוכר שהונה את הלוקח ובין לוקח שהונה את המוכר, אם היתה האונאה בטיבו של המקח, יד המתאנה על העליונה, אם רצה לקיים את המקח — מקחו קיים, ואם רצה לבטל את המקח, הרי המקח בטל.⁽⁹⁾

ב. ומכל מקום, אם מכר את הרגלים של בהמה דקה, הרי זה לא מכר את הראש, כי הראש דבר חשוב הוא בפני עצמו.

ג. וכן, אם מכר את הקנה, מכר מן הסתם את הכבד עמו.

ד. ומכל מקום, אם מכר את הכבד של בהמה דקה, מן הסתם — לא מכר את הקנה עמו, כי הקנה דבר חשוב בפני עצמו הוא, ואינו דיון שיהא החשוב טפל למי שאינו חשוב להמכר עמו.⁽⁶⁾

במה דברים אמורים: במקום שלא נהגו למכור⁽⁷⁾, אבל במקום שנהגו למכור —

7. ב"אילת השחר" תמה: אם המשנה דברה במקום שאין מנהג, אם כן מדוע כשמוכר בהמה גסה, מכר את הראש מכר את הרגלים, מדוע יש במשמעות ראש גם את הרגלים!?

8. רא"ש. [וברשב"ם הביא מן התוספתא רק לגבי מכר את הראש דלא מכר את הרגלים, ובמקום שמנהג המדינה למכור, הכל כמנהג המדינה, וכן הוא בתוספתא פרק ד הלכה ו: המוכר את הראש בבהמה גסה לא מכר את הרגלים, מקום שנהגו למכור הרי אלו מכורות, וראה מה שהובא בפתיחה לדברי המשנה בשם הרמב"ם.]

9. א. בבבא מציעא נ ב שנינו: אונאה ששיעורה פחות משתות [שישית] — נקנה המקח, היתה האונאה יתר על שתות — בטל מקח, ושניהם חוזרים בהם, ואם היתה האונאה שתות מצומצמת — נקנה המקח, והמאנה חייב להחזיר למתאנה את שיעור אונאתו. אלו הם דברי רבי נתן, [וכן פסק שם רבא להלכה.] רבי יהודה הנשיא אומר: יד המתאנה על העליונה, רצה מקיים את המקח, רצה מבטל את

טעמא סלקא רגל בהדי רישא? משום דרישא נפיש ביה עצמות קרבא רגל בהדיה. [ודוקא רגליה של בהמה דקה אינם חשובים, אבל המוכר את הראש בבהמה גסה, מן הסתם לא מכר את הרגל, משום דהנהו חשיבי לחוד והני חשיבי לחוד.]

ב. איתא בירושלמי: רבי יצחק שאל: מכר חצי הראש [האם] מכר חצי הרגלים? מכר חצי קנה [האם] מכר חצי הכבד? [בביאור מסקנת הירושלמי נחלקו המפרשים: הרדב"ז (תשובה ב' אלפים רא) כתב שיד לוקח על התחונה ויכול לומר לו לא מכרתי רק את הרגלים, והב"ח רכ יג כתב דמסקינן שמכר לו חצי הרגלים.]

6. על פי רבינו גרשום ונמוקי יוסף. אבל בפירוש רבינו ישמעאל בן חכמון כתב: מכר את הקנה מכר את הכבד — לפי שאין דעת הלוקח על הקנה לקנות באונות הריאה שבו, אלא על הכבד הוא דעתו, מכר את הכבד לא מכר את הקנה — שהכבד חשוב הוא, וכיון שלא זכר כי אם הכבד החשוב, לא הקפיד הלוקח על הקנה שאינו חשוב.

לבטל את המקח, שהרי הלוקח לא הונה אותו.

ואף אם אחרי שעת המקח, התייקרו החיטים ונמצא שהמוכר הפסיד, אין אומרים: אף המוכר נתאנה ויכול הוא לבטל את המקח, אלא – היות ובשעת מכירה נתאנה הלוקח ולא המוכר, על כן, הלוקח יכול לחזור בו, ולא המוכר.

ארבע מידות, ארבעה⁽¹⁰⁾ דינים שונים נאמרו במוכרין:

א. **מכר לו חטין יפות**, אדם שאמר לחבירו: חיטים יפות אני מוכר לך, ו**נמצאו אותם** חיטים שהם⁽¹¹⁾ חיטים **רעות**.⁽¹²⁾

והרי, הלוקח הוא שהתאנה והפסיד ממקח זה, ולא המוכר, לפיכך, **הלוקח יכול לחזור בו**, ולבטל את המקח, אבל המוכר אינו יכול

על העליונה; אם רצה – מקיים הוא את המקח ותובע את אונאתו, ואם רצה בידו לבטל את המקח לגמרי. [רש"י סובר שהלכה כרבי נתן היות והוא דיינא ונחית לעומקא דינא, ורבינו תם סובר שהלכה כרבי יהודה הנשיא – רבי, בכל מקום שהוא חולק על חבירו.]

10. מניינא דמתניתין אינו בא למעט דבר אחר שלא מנתה אותו המשנה, ואין כוונת המשנה כאן אלא להודיע שישנם ארבעה אופנים שצריך לתת טעם בכל אחד ואחד מהם, מדוע דינו חלוק מדינו של חבירו – רשב"ם.

11. בפשוטו מדובר שהוא הבטיח לתת לו חיטים יפות ובפועל נתן לו חיטים רעות, וכן נראה ברשב"ם, אך נמוקי יוסף כתב: וכן המוכר היכא שהטעהו הלוקח ואמר לו: חיטים הללו נחשבות רעות בעיר הזאת ובעבור זה מכרן ואחר כך מצא שהיו מחשיבים אותן ליפות, וכן כתב הרשב"א.

12. המשנה מדברת באופן שאין האונאה אלא בטיבם של החיטים, אבל בערך הממוני של החיטים לא היתה אונאה, כגון משך את החיטים על מנת לשלם כפי ערכם בשוק, או שהיה סבור שיש מעט חיטים יפות, ונמצאו הרבה חיטים רעות שערכן כערך החיטים היפות שהוא היה

המקח. [על פי דברי רבא ורב אשי שם נא א, וכן נראה מתוך דברי רשב"ם כאן.]

וכתב הרשב"ם: מכירת חיטים יפות שנמצאו רעות ורעות שנמצאו יפות נחשבת כעין אונאת שתות, על כן המתאנה יכול לחזור בו ולבטל את המקח, ואף לדעת רבי נתן יכול הוא לחזור בו, שהרי הטעהו ולא היה דעתו עליהם, ודוקא גבי אונאת שתות שקנה מה שרוצה לקנות, וליכא שום טעות אלא מכירת יוקר וזול מחזיר אונאה משום דכתיב [ויקרא כה יד]: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך, אל תונו איש את אחיו", אבל המקח קיים לדעת רבי נתן. [לדעת רשב"ם, אונאת יפות ורעות איננה דומה לאונאת יותר משתות, שהרי יותר משתות "הוא רחוק מן המקח יותר מדאי, וכאילו לא מכר כלל, והוה ליה כיון ונמצא חומץ" (ראה בתוספות להלן ד"ה אי ובבבא מציעא נ ב ד"ה אילו), אמנם הריטב"א כתב דלמאן דקפיד בין יפות לרעות נחשב הדבר כאונאה ביותר משתות, ראה שם ובשיטה מקובצת בשם שיטה לא נודעה למי.]

ב. מה שנתבאר לעיל שרבא פוסק להלכה כדעת רבי נתן שבאונאת שתות נקנה המקח אלא שהמאנה מחזיר למתאנה את אונאתו, כך היא דעת הרשב"ם וכן כתב ר"י בתוספות בבבא מציעא, אבל רבינו תם חולק עליו וסובר שרבא פסק כרבי יהודה הנשיא, על כן ידו של המתאנה

ב. אדם שאמר לחבירו: חיטים רעות אני לוקח ממך, ונמצאו חיטים יפות.

במקרה זה, המוכר הוא שהתאנה והפסיד ממקח זה, ולא הלוקח.

לפיכך, המוכר יכול לחזור בו ולבטל את המקח, אבל הלוקח אינו יכול לבטל את המקח, אף אך אחרי שעת המקח הוולו החיטים, היות ובשעת המכירה לא נתאנה הלוקח.

ג. אמר לו: מכור לי חיטים רעות, ואכן נמצאו רעות כמו שאמר, או שאמר לו:

חיטים יפות אני מוכר לך, ונמצאו יפות כפי שאמר לו. אין כאן אונאה, לפיכך, אין אחד מהם יכול לחזור בו מן המקח, אף אם אחר כך הוולו החיטים, או שנתייקרו, היות ובשעת המקח לא היתה בו אונאה.⁽¹³⁾

ד. קיבל עליו המוכר למכור לו שחמתית [חיטים אדומות⁽¹⁴⁾], ונמצאת לבנה [חיטים לבנות], או שקיבל עליו למכור לו לבנה, ונמצאת שחמתית.⁽¹⁵⁾

וכן אם קיבל עליו למכור לו עצים של זית, ונמצאו של שקמה, או שקיבל עליו למכור לו עצים של שקמה ונמצאו עצים של זית.

רשב"ם שאף בשעה שהלוקח אומר מה הוא רוצה לקנות, קורא הוא לסחורה "סחורה רעה". ובנמוקי יוסף פירש בבא זו כך: אם אמר לו המוכר רעות הן, ונמצא שהיו רעות שברעות, לא מצי אמר לוקח לא קניתיים אדעתא דהכי שיהיו כל כך רעות, וכן ההפך ביפות, לא מצי אמר מוכר לא מכרתים אדעתא דהכי שיהיו יפות שביפות, דהא יפות ורעות קאמר ליה והכל בכלל.

ב. כתב הרשב"ם: לא רק כאשר התנה למכור לו רעות ונמצאו רעות, אין הלוקח יכול לחזור בו, אלא אף במוכר סתם שלא פירשו לא רעות ולא יפות, אין אחד מהם יכול לחזור בו, ולומר: סבור הייתי שיהיו יפות וכו'.

14. כתב הרשב"ם: שחמתית — אדומה, על שם חמה שמאדימתן. ולקמן פד א [ד"ה מדקתני] כתב רשב"ם: על שם חמה שהיא אדומה קרי לחיטים אדומות שחמתית.

15. א. כתב בנמוקי יוסף: מעלת חיטים אדומות היא שעושים קמח מרובה, ומעלת חיטים לבנות היא שעושה הפת יותר נאה ויפה, על כן הרי

סבור לקבל, [כך מפרשים הרשב"ם, תוספות ועוד ראשונים, אמנם המאירי פירש משנה זו באונאת ערך הממון; יפות ורעות שיעור אונאתן יותר משתות, ואילו יפות שנמצאו יפות שביפות, או רעות שנמצאו רעות שברעות, שיעור אונאתן שתות או פחות משתות].

13. א. כתב הרשב"ם: החידוש בבבא זו הוא כך: אם רוצה הלוקח לחזור בו, כגון שהוול השער, היה מקום לומר שהלוקח יוכל לטעון אמנם בקשתי ממך לתת לי חיטים רעות, אך באמת כוונתי היתה לחיטים יפות, ומה שאמרתי לך "רעות", לא משום שאני מוכן לקבל חיטים שהם באמת רעות, אלא שכך דרכו של לוקח לומר למוכר על סחורה טובה: זו סחורה רעה היא, כדי שהמוכר ימכור לו בזול, וכפי שנאמר [משלי כ יד]: "רע רע יאמר הקונה". [וכן להפך ביפות ונמצאו יפות, כשהמוכר רוצה לחזור בו, כאשר התייקרו החיטים].

קא משמע לן מתניתין: אי אפשר לטעון טענה זו, הואיל ונמצא הדבר כמו שאמרו שניהם. [טענה זו "דברים שבלב" היא ואין בה ממש, ראה קידושין מט ב, וחידוש יש בדברי

שיעור האונאה שתות [שישית]⁽¹⁷⁾ – ידו של המתאנה על העליונה; אם רצה יכול הוא לחזור בו ולבטל את המקח,⁽¹⁸⁾ ואם רצה בידו לקיים את המקח.⁽¹⁹⁾

אם היתה האונאה יתרה על שתות, אף המתאנה יכול לחזור בו ולבטל את המקח.

אמר רב חסדא: אדם שמכר לו ללוקח, חפץ השהה המש בשש, נמצא שהמוכר הונה את הלוקח בשתות מדמי המקח.

וכן אם מכר לו יין ונמצא שהוא חומץ, או חומץ ונמצא יין.

בשלשה אלו, שניהם נתאנו – בין המוכר ובין הלוקח, ואף שלא היתה כאן אונאה בערכם הממוני של החפצים, מכל מקום הרי נתן לו חפץ אחר ממה שהם סיכמו ביניהם, לפיכך, שניהם יכולין לחזור בהן ולבטל את המקח.⁽¹⁶⁾

נמרא:

המתאנה את חבירו בדמי המקח, אם היה

ושניהם יכולים לחזור בהם. וראה עוד בתוספות ד"ה אי לאו.

17. בין אם היתה האונאה שתות מערכו של החפץ, בין אם היתה האונאה שתות בדמים שקבעו לתת במקח זה – כך דעתו של שמואל בבבא מציעא מט ב, וכך דעתו של רב חסדא בסוגייתו, וכן הלכה.

18. כאשר המוכר נתאנה, יכול הוא לבטל את המקח לעולם, אך כאשר הלוקח התאנה אינו יכול לבטל את המקח, אלא עד כדי שיוכל להראות את המקח לתגר [סוחר] אחר או לקרובו, כדי לברר אם היתה אונאה במקח, ואם עבר זמן זה – הרי זו מחילה ואינו יכול יותר לתבוע את אונאתו.

19. כך דעתו של רב חסדא בסוגייתו, וכדעת רבי יהודה הנשיא, ראה לעיל הערה 9 אות א, אך אין הלכה כן, אלא כרבא שפסק כרבי נתן ואמר: בשתות קנה ומחזיר המתאנה למתאנה את שיעור אונאתו – רי"ף ורשב"ם. [לדעת רבינו תם, ראה בהערה שם אות ב, גם רבא סובר שבאונאת שתות יכול המתאנה לבטל את המקח לגמרי, נמצא שהלכה כדברי רב חסדא.]

אלו כשני מינים, והוי כמקח טעות, וכל אחד מהם יכול לחזור בו, שאם זה לא קנה דבר של זה, גם מכירתו של זה אינה מכירה.

ב. במסכת פאה [פרק ב משנה ה] שנינו: הזורע את שדהו שני מיני חיטין כו' ופירש הרע"ב: כגון שחמתית ולבנה. נמצינו למדים: שחמתית איננה חיטה שהתבשלה בשמש יותר זמן, אלא שני זני חיטה הם.

16. כתב המאירי: אם הזכיר לו שם פרטי, ונשתנה השם, כגון שקבל עליו למכור לו שחמתית ונמצאת לבנה, לבנה ונמצאת שחמתית, יין ונמצא חומץ, חומץ ונמצא יין, שכל אלו אצל מכירה מינין חלוקין הם אף על פי שהם מין אחד אצל תרומה [ראה בגמרא להלן פד ב]. ואין צריך לומר אם נשתנה המין מכל וכל כגון חיטים בשעורים ועצי זית בשל שקמה, כל אלו מקח טעות הם, ושניהם יכולים לחזור בהם, כל שאחד מהם שמחזיק עצמו במתאונה על אותה מכירה ושרוצה באחר – חוזר.

מלשון המאירי משמע, שאם רצו שניהם לקיים את המקח, הרי מקחן מקח, ואין צורך במעשה קניין נוסף [ראה גם לשון רשב"ם: שניהם נתאנו], אך בריטב"א משמע שאין כאן מקח כלל וכן כתב בשלחן ערוך: אין כאן מכר

ואף אם אחר כך הוקר [התייקר] החפץ ועמד על שמונה, (20) ונמצא שהמוכר הפסיד במקח יותר משתות, מכל מקום, אין המוכר יכול לחזור בו ולבטל את המקח.

שהרי מי נתאנה מתחילה, הלוקח, ולא המוכר, על כן: הלוקח יכול לחזור בו, (21) ולא המוכר. (22)

ואף שעדיין לא נגמר המקח, שהרי היתה

20. כתב רשב"ם: ועמדו על שמונה — רבותא נקט "ביטול מקח" [יותר משתות], והוא הדין דהוה מצי למימר ועמדו על שבעה, דאיכא אונאת שתות מעות, ורוצה גם מוכר לחזור.

הרשב"ם כתב כך לשיטתו שרב חסדא חולק על רבא וסובר כרבי יהודה הנשיא שבאונאת שתות רשאי המתאנה לבטל את המקח, אם כן, אף אם הוקר החפץ ועמד על שבע, הרי יש כאן אונאת שתות כלפי המוכר, וסלקא אדעתין למימר שיוכל המוכר לבטל את המקח, [וכן צריך לומר גם לדעת רבינו תם, שרב חסדא אינו חולק על רבא, היות ואף רבא פסק כרבי יהודה הנשיא].

אבל תוספות בבבא מציעא נ ב ד"ה אמר רבא כתבו שלפי דעת רש"י הסובר שרבא פסק כרבי נתן, אפשר לומר שרב חסדא סובר גם הוא כרבא וכרבי נתן, ולפי זה רב חסדא נקט ועמד על שמונה בדוקא.

וביאור הדברים הוא כך: היות והמוכר הונה את הלוקח בשתות [שהרי מכר לו שוה חמש בשש], אם כן יש רשות ללוקח לתבוע את אונאתו, ואם הוקר המקח ועמד על שמונה, נמצא שהמוכר נתאנה ביותר משתות, וסלקא אדעתין שיוכל המוכר לבטל את המקח.

21. א. כתב הרא"ש: ואם אין הלוקח רוצה לחזור בו, ולבטל את המקח לגמרי, אלא תבוע את אונאתו מן המוכר, יש אומרים: שצריך להחזיר לו אונאתו, דכיון שאם תבע קודם שהוקרו היה צריך להחזיר לו אונאה, גם עתה נמי כשהוקרו, ברשותא דידיה אייקור.

ורבינו יונה כתב שאין יכול לתבוע אונאתו, דכיון שהיה יכול לחזור בו — לא נתקיים המקח עד עתה, ואין המתאנה יכול לתבוע אונאתו אלא כשיש שם אונאה בשעה שהמקח מתקיים.

וכתבו ב"פפולא חריפתא", ב"מחנה אפרים" הלכות אונאה סימן יב ובשו"ת רבי עקיבא איגר [ג לג]: כל זה הוא אליבא דרב חסדא שאף באונאת שתות ידו על העליונה לבטל את המקח, אבל לדידן, שאינו יכול לבטל את המקח אלא לתבוע את אונאתו, מודה רבינו יונה שהלוקח שהתאנה יכול לתבוע את האונאה, אף שאחר כך התייקר החפץ, שהרי בשעה שהמקח התקיים היתה אונאה, וברשותיה אייקר. [ה"בית יוסף" סבור שלדעת רבינו יונה אינו יכול לתבוע את אונאתו].

ב. במה שכתב רבינו יונה שהיות והלוקח היה יכול לחזור בו על כן לא נתקיים המקח עד עתה, הוסיף ב"מחנה אפרים" [שם] דהני מילי בנידון דידן שהלוקח התרצה במקח רק מחמת היוקר, אבל באופן שנתאנה הלוקח ומחל על אונאתו, מוכח בכמה מקומות שהמקח קיים למפרע, ראה עוד בסמ"ע רכז ח.

22. לעיל בהערה 19 הובא שהרשב"ם פירש את דברי רב חסדא כמאן דאמר המאנה את חבריו שתות — יד המתאנה על העליונה ויכול הוא לחזור בו ולבטל את המקח.

אבל רב האי גאון תירץ דהא דרב חסדא בנתינת מעות לבד ושלא נגמר המקח במשיכת הפירות, ונפקא מינה רק לענין קללת "מי שפרע"